

Πολύτροπος

Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή

Νικόλαο Χρ. Σταμπολίδη

Τόμος II

Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία

Ρέθυμνο 2023

©2023 ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ-ΑΓΓΛΙΚΑ: Δρ Μιμίκια Γιαννοπούλου – Μαρία Αχιολά

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ

Χρήστος Κεντρωτής

ΕΚΤΥΠΩΣΗ | ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Γραφοτεχνική Κρήτης Α.Ε.Ε.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Χρυσό περίαπτο σε σχήμα ματιού. Ελεύθερνα, Νεκρόπολη Ορθής Πέτρας - Πιθοταφή εντός του λαξευτού τάφου Α1

ΕΙΚΟΝΑ ΟΠΙΣΘΟΦΥΛΛΟΥ

Χρυσό περίαπτο σε σχήμα χελώνας, πριν τα μέσα 7ου αι. π.Χ. Ελεύθερνα Νεκρόπολη Ορθής Πέτρας, Κτήριο Μ.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική, καθώς και η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια των εκδοτών, σύμφωνα με τον Νόμο 2121/1993 και τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα.

ISBN 978-618-86730-0-7

Πολύτροπος

Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή
Νικόλαο Χρ. Σταμπολίδη

Τόμος II

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μανόλης Ι. Στεφανάκης – Μιμικά Γιαννοπούλου – Μαρία Αχιολά

Με την υποστήριξη

ΑΙΓΕΑΣ

ΑΜΚΕ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ & ΚΟΙΝΩΦΕΛΟΥΣ
ΕΡΓΟΥ

Με την ευγενική υποστήριξη

ΙΔΡΥΜΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

GRECOTEL

HOTELS & RESORTS

ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΝΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ρέθυμνο 2023

©2023 MEDITERRANEAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

TEXT EDITING

GREEK-ENGLISH: Dr Mimika Giannopoulou – Maria Achiola

ART DIRECTION-TYPESETTING

Kentrotis Christos

PRINTING | BINDING

Grafotehnikiki Kritis

COVER IMAGE

Gold eye-shaped pendant. Eleutherna, The Orthi Petra cemetery - Pithos burial inside the rock-hewn Tomb A1

BACKCOVER IMAGE

Gold tortoise-shaped pendant, before the middle of the 7th century BC. Eleutherna, Tomb M.

All rights reserved. No part of this book protected by this copyright notice may be reproduced in any form, electronic or mechanical, or by any information and retrieval system, without the written permission of the copyright holders, according to the greek law 2121/1993.

ISBN 978-618-86730-0-7

Polytropos

Honorary Volume for Professor
Nikolaos Chr. Stampolidis

Volume II

EDITORS

Manolis I. Stefanakis – Mimika Giannopoulou – Maria Achiola

Supported by

AEGEAS
NON-PROFIT COMPANY

Under the generous sponsoring of the

THE J. E. COSTOPOULOS FOUNDATION

GRECOTEL
HOTELS & RESORTS

FRIENDS OF THE MUSEUM OF ANCIENT ELEUTHERNA

MEDITERRANEAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Rethymno 2023

Επιστημονική Επιτροπή

Scientific Committee

Αναγνώστης Π. Αγελαράκης

Anagnostis P. Agelarakis

Καθηγητής, Adelphi University, ΗΠΑ

Professor, Adelphi University, USA

Νένα Γαλανίδου

Nena Galanidou

Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Professor, University of Crete

Ανδρέας Γεωργόπουλος

Andreas Georgopoulos

Καθηγητής, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Professor, National Technical University of Athens

Μιμικά Γιαννοπούλου

Mimika Giannopoulou

Δρ Κλασικής Αρχαιολογίας, Επιμελήτρια Εκθέσεων

Dr of Classical Archaeology, Curator of Exhibitions

Δημήτριος Μποσνάκης

Dimitrios Bosnakis

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Associate Professor, University of Crete

Νικόλαος Λίτινας

Nikolaos Litinas

Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Laboratory Teaching Staff, University of Crete

Μανόλης Ι. Στεφανάκης

Manolis I. Stefanakis

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Professor, University of the Aegean

Συγγραφείς

Ακαμάτης Ιωάννης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Βασιλάκης Νικόλαος, Αρχαιολόγος, εξωτερικός συνεργάτης Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου

Βικάτου Ολυμπία, Δρ Αρχαιολόγος, Διευθύντρια της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας

Βλαχογιάννη Έλενα, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη του Τμήματος Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών

Γκαλανάκη Καλλιόπη, Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου

Γούλα Ελένη, Αρχαιολόγος του Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Μουσείων (ΤΠΚΑΜ) της ΕΦΑ Βοιωτίας, υποψήφια διδάκτωρ του τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου

Δημάκη Ιωάννα, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων

Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου Αργυρούλα, Δρ Αρχαιολόγος, Επί Τιμή Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μαγνησίας

Ιγνατιάδου Δέσποινα, Προϊσταμένη Τμήματος Συλλογής Έργων Γλυπτικής, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Ιντζεσίλογλου Μπάμπης Γ., Αρχαιολόγος

Καθάρη Κλεοπάτρα, Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Καρακάση Κατερίνα, Δρ Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Johann Wolfgang Goethe Frankfurt am Main

Καραναστάση Παυλίνα, Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Κατακούτα Στέλλα, Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

Κόλια Ερωςίλη-Ιρις, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηλείας

Κορακιανίτης Κωνσταντίνος Μ., Υποψήφιος Διδάκτορας του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης

Κοτταρίδη Αγγελική, Δρ Αρχαιολόγος, Έφορος Αρχαιοτήτων Ημαθίας

Κουράγιος Γιάννος, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, Διευθυντής συστηματικής ανασκαφής στη νησίδα Δεσποτικό

Κούρος Γεώργιος, Χημικός, Τμήμα Συντήρησης, Χημικών και Φυσικών Ερευνών και Αρχαιομετρίας, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Κούρου Νότα, Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κουρσούμης Σωκράτης, Δρ Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

Κουτής Παναγιώτης

Κριτζάς Χαράλαμπος, Επίτιμος Διευθυντής του Επιγραφικού Μουσείου

Λεβέντη Ιφιγένεια, Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Λιανός Θέμης, υποψήφιος διδάκτορας Πανεπιστημίου Κρήτης

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μαρία, Επίτιμη Διευθύντρια Αρχαιοτήτων Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού

Λουρεντζάτου Ιουλία, Επιμελήτρια Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, υποψήφια Διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μαζαράκης Αινιάν Αλέξανδρος, Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Μάρκος Κωνσταντίνος, υποψήφιος Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Humboldt του Βερολίνου

Μαυρογιάννης Θεόδωρος, Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Μιλιδάκης Μιχάλης, Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων

- Μπάνου Ελένη**, Δρ Αρχαιολόγος, Έφορος Εναλίων Αρχαιοτήτων (πρώην Έφορος Αρχαιοτήτων Αθηνών)
- Μποσνάκης Δημήτριος**, Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Ντάσιος Φώτης**, Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
- Οικονόμου Σταυρούλα**, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- Παπαδάκη Χριστίνα**, Δρ Αρχαιολόγος, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Πανεπιστήμιο Αιγαίου-Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών/Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
- Παππάς Ιωάννης**, Δρ Αρχαιολόγος, Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Πασχαλίδης Κώστας**, Δρ Αρχαιολόγος, Επιμελητής Αρχαιοτήτων, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο
- Πλάτων Λευτέρης**, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Πωλογιώργη Μέλπω**, Δρ Αρχαιολόγος, τ. Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων
- Ράπτη Ελένη**, Δρ Αρχαιολόγος, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
- Σαμώνης Γεώργιος**, Ομότιμος Καθηγητής Παθολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Σαραγά Νικολέττα**, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Εκθέσεων, Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
- Σημαντώνη-Μπουρνιά Ευαγγελία**, Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Σοφιανού Χρύσα**, Έφορος Αρχαιοτήτων Λασιθίου
- Στείρης Γεώργιος**, Καθηγητής Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Στεφανάκης Μανόλης Ι.**, Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
- Συθιακάκη Βασιλική**, Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου
- Συρογιάννη Αλεξάνδρα**, Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων
- Σωτηρακοπούλου Πέγκυ**, Δρ Αρχαιολόγος, ανεξάρτητη ερευνήτρια
- Τζιλιγκάκη Ελένη**, Δρ Αρχαιολόγος
- Τσαγκάρη Δήμητρα**, Δρ Αρχαιολόγος, Νομισματολόγος, Επιμελήτρια Νομισματικής Συλλογής Alpha Bank
- Τσατσάκη Νίκη**, Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου
- Τσιποπούλου Μεταξία**, Δρ Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εθνικού Αρχείου Μνημείων, Διευθύντρια ανασκαφών Πετρά
- Φιλήμονος-Τσοποτού Μελίνα**, Δρ Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια Αρχαιοτήτων, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
- Χρυσουλάκη Στέλλα**, Δρ Αρχαιολόγος, Έφορος Αρχαιοτήτων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων
- Agelarakis Anagnostis (Αγελαράκης Αναγνώστης)**, Ph.D., Professor of Anthropology, History Department, Adelphi University, New York (Τακτικός Καθηγητής Αρχαιο-Ανθρωπολογίας, Τμήμα Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Adelphi, Νέα Υόρκη)
- Agelarakis Argiro (Αγελαράκη Αργυρώ)**, MA, Adjunct Professor, Humanities and Sciences Department, School of Visual Arts, New York) Συμβασιούχος Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο School of Visual Arts, Νέα Υόρκη)
- Agelarakis Panayiotis-Giorgos (Αγελαράκης Παναγιώτης-Γιώργος)**, MA, Founding & Board Member, Aegean Foundation of Anthropology, New York (MA, Ιδρυτικό Μέλος και Πρόεδρος του Aegean Foundation of Anthropology, Νέα Υόρκη)
- Alexis Alexios (Αλέξης Αλέξιος)**, Archaeologist MA, Corfu Ephorate of Antiquities (Αρχαιολόγος MA, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κέρκυρας)
- Joan Aruz**, Dr Archaeologist, Curator Emerita, formerly Curator in Charge, Department of Ancient Near Eastern Art, The Metropolitan Museum of Art
- Giacomo Biondi**, Dr Archaeologist, Consiglio Nazionale delle Ricerche-Istituto di Scienze del Patrimonio Culturale (CNR - ISPC), Researcher
- Castrizio Daniele**, Full Professor of Numismatics at the University of Messina (Università degli Studi di Messina), Department of Ancient and Modern Civilizations (Dipartimento di Civiltà antiche e moderne)
- Corso Antonio**, Visiting Professor, University of Cyprus
- Cucuzza Nicola**, Università di Genova, Dipartimento di Antichità, Filosofia e Storia
- Fadelli Giacomo**, University of Verona - Ghent University
- Hermayr Antoine**, Professeur émérite d'archéologie grecque - Université d'Aix-Marseille
- Ielo Maria Angela Patrizia**, S.E.S., National and Capodistrian University of Athens

Intrieri Maria, Associate Professor of Ancient History, Department of Humanities, University of Calabria, Italy

Kanta Athanasia (Κάντα Αθανασία), Honorary Ephor of Antiquities of the Heraklion Prefecture (Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων Π.Ε. Ηρακλείου)

Karetsou Alexandra (Καρέτσου Αλεξάνδρα), Honorary Ephor of Antiquities (Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων).

Koranius Konstantinos (Κοπανιάς Κωνσταντίνος), Director of the MA Program “Greek and Eastern Mediterranean Archaeology”, Director of the MSc Program “Digital Humanities”, Associate Professor in the Archaeology of the Eastern Mediterranean, University of Athens, Department of History and Archaeology (Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαιολογίας της Ανατολίας και της Εγγύς Ανατολής)

Kouskourida Georgia (Κουσκουρίδα Γεωργία), Archaeologist MA, Corfu Ephorate of Antiquities (Αρχαιολόγος MA, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κέρκυρας)

Lo Schiavo Fulvia, Former Archaeological Superintendent, Ministry of Cultural Heritage, Italy

Maner Çiğdem, Associate Professor, Koç University, Department of Archaeology and History of Art, Istanbul, Türkiye

Oikonomaki Niki (Οικονομάκη Νίκη), Aristotle University of Thessaloniki, School of Philology, Department of Classics, Epigraphy and Papyrology Laboratory (EREP) (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Κλασικής Φιλολογίας, Εργαστήριο Επιγραφικής και Παπυρολογίας [ΕΡΕΠ])

Palagia Olga (Παλαγγιά Όλγα), Professor of Classical Archaeology, Emerita, National and Kapodistrian University of Athens (Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών)

Palermo Dario, Professore ordinario di Archeologia classica, Dipartimento di Scienze della Formazione - Università degli studi di Catania

Pappalardo Eleonora, Professor of Classical Archaeology at the University of Catania, Department of Educational Sciences

Pautasso Antonella, Research Director, ISPC-CNR, Director of the Italian Archaeological Mission at Priniàs

Psaroudakis Kyriakos (Ψαρουδάκης Κυριάκος), Dr Archaeologist, Greek Ministry of Culture and Sports (Δρ Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού)

Rizza Salvatore, Ricercatore, Istituto di Scienze del Patrimonio Culturale (ISPC), Consiglio Nazionale delle Ricerche

Scirpo Paolo Daniele, Ph.D., Postdoctoral Research Fellow in Classical Archaeology, Department of History and Archaeology - National and Kapodistrian University of Athens, Società Siracusana di Storia Patria, Istituto Studi Acrensi

Spiliotopoulou Alexia (Σπηλιωτοπούλου Αλεξία), Archaeologist of the Heraklion Ephorate of Antiquities (Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου)

Themelis Petros (Θέμελης Πέτρος), Professor Emeritus of Classical, Archaeology, President of Society of Messenian Archaeological Studies, Director of Messene excavation and restoration project (Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πρόεδρος της Εταιρείας Μεσσηνιακών Αρχαιολογικών Σπουδών, Διευθυντής Ανασκαφικού και Αναστηλωτικού Έργου Αρχαίας Μεσσήνης)

Tzifopoulos Yannis (Τζιφόπουλος Γιάννης), Professor of Greek and Epigraphy, Aristotle University, Department of Classics (Καθηγητής Κλασικών Σπουδών και Επιγραφικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Valavanis Panos (Βαλαβάνης Πάνος), Professor Emeritus of Classical Archaeology, National and Kapodistrian University of Athens, Department of Archaeology (Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών)

Voutiras Emmanuel (Βουτυράς Εμμανουήλ), Professor emeritus, School of History and Archaeology, Aristotle University of Thessaloniki (Ομότιμος Καθηγητής, Σχολή Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Walter-Καρύδη Ελένη, τ. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Saarbrücken

Συντομογραφίες

Ελληνικές Συντομογραφίες

- AAA** = Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
ΑΔ = Αρχαιολογικό Δελτίο
ΑΕ/Αρχ. Εφημ. = Αρχαιολογική Εφημερίς
ΑΕΘΣΕ = Αρχαιολογικό έργο στη Θεσσαλία και τη Στερεά Ελλάδα
ΑΕΚ = Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης
ΑΕΜΘ = Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη
Αθήναιον = σύγγραμμα περιοδικόν κατά διμηνίαν εκδιδόμενον συμπράξει πολλών λογίων
ΑρχΕυβΜελ = Αρχείον Ευβοϊκών Μελετών
ΑρχΕφημ = Αρχαιολογική Εφημερίς
ΕλλΚερ = Ελληνιστική Κεραμική
ΚρητΧρον = Κρητικά Χρονικά
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ/Μελετήματα = Έκδοση του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Αθήνα
Μνήμων = Επιστημονικό Περιοδικό Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού
ΠΑΕ = Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
Τεκμήρια = Περιοδικό του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών-Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Αθήνα
Το Μουσείον = Περιοδική έκδοση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

Ξενόγλωσσες Συντομογραφίες

- AA** = Archäologische Anzeiger. Beiblatt zum Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Institut
AAA = Archaiologika Analekta ex Athēnōn
AbhMünch = Bayerische Akademie der Wissenschaften, München, Philosophisch- historische Klasse. Abhandlungen
ABSA = Annual of the British School at Athens (London). [BSA]

- ABV** = J. D. Beazley, *Attic black-figure vase-painters*, New York 1978
AC = L'Antiquité Classique (Louvain)
ACSS = Ancient Civilizations from Scythia to Siberia
ActaAntHung = Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae
Add² = A. D. Carpenter *et al.* (eds), *Addenda². Additional references to ABV, ARV² and Paralipomena*
Agora XII = B. A. Sparkes, L. Talcott, *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. The Athenian Agora XII*, Princeton, New Jersey 1970
Agora XXIX = S. I. Rotroff, *Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. The Athenian Agora XXIX*, Princeton, New Jersey 1997
AHI = Waldstein, C. 1902. *The Argive Heraeum, Volume I*, Boston: Houghton, Mifflin
AH II = Waldstein, C. 1905. *The Argive Heraeum, Volume II*, Boston: Houghton, Mifflin
AIO Papers = Attic Inscriptions Online
AION = Annali dell'Istituto universitario orientale di Napoli
AJA = American Journal of Archaeology
AJP = American Journal of Philology
AM = Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
AnatSt = Anatolian Studies. Journal of the British Institute of Archaeology Ankara
AnnArchStorAnt = Annali del Seminario di studi del mondo classico: Sezione di archeologia e storia antica
Ann. Geol. Pays Hell. = Annales Géologiques des Pays Helléniques
Ann. Geophys. = Annals of Geophysics
AnnPerugia = Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia, Università degli studi di Perugia
ANSNM = American Numismatic Society Numismatic Notes and Monographs
AnSt = Anatolian Studies

- AntCl** = L'Antiquité classique
Antiquity = Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology
AntJ = The Antiquaries Journal. The Journal of the Society of Antiquaries of London
AntK = Antike Kunst
AntPl = Antike Plastik
AR = Archaeological Reports
Archaeol. Prospect. = Archaeological Prospection
Archaeometry = Archaeometry: Bulletin of the Research Laboratory for Archaeology and the History of Art, Oxford University
Archaeonautica = Archaeonautica (Editions du CNRS-Paris)
Archeo = Archeo. Attualità del passato
ArchEph = Αρχαιολογική Εφημερίς
ARepLondon = Archaeological Reports
Ars Orientalis = The Arts of Islam and the East
ARV² = J. D. Beazley, Attic red-figure vase-painters, Oxford 1963
ASAIA = Annuario della Scuola Archeologica Italiana di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente
ASAtene = Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente
Athen. Mitt = Athenische Mitteilungen
AW = Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Urgeschichte
BAE = Bureau of American Ethnology
BalkSt = Balkan Studies
BAPD = Beazley Archive Pottery Database <www.beazley.ox.ac.uk>
BAR International Series = British Archaeological Reports, International Series
BCH = Bulletin de correspondance hellénique
BEFAR = Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome
BICS = Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London
BIFAO = Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale de Caire
Boreas = Boreas: Münstersche Beiträge zur Archäologie
Britannia = A Journal of Romano-British and Kindred Studies
BSA = Bulletin de la Société Archéologique
BSAA = Bulletin de la Société archéologique d'Alexandrie
CAJ = Cambridge Archaeological Journal
CCÉC = Cahiers du Centre d'Études Chypriotes
Chiron = Chiron. Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts
CJ = Classical Journal
CIAnt = Classical Antiquity
CIRh = Clara Rhodos
Corinth = Corinth: Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens
CQ = Classical Quarterly
CR = Classical Review (London Oxford)
CRAI = Comptes-rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles lettres
CretAnt = Creta Antica
CretChron = Cretica Chronica
CronCatania = Cronache di archeologia e di storia dell'arte, Università di Catania
CVA = Corpus Vasorum Antiquorum
CW = Coin World
DAEK = Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρείας Κέρκυρας
Délos = Exploration archéologique de Délos faite par l'École française d'Athènes
Diadora = Glasilo Arheološkoga Muzeja u Zadru (Zadar)
EAD = Exploration archéologique de Délos
EchCl = Echos du monde classique. Classical Views
ÉPRO = Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain
Ergon = To Ergon tes En Athenais Archaïologikes Hetaireias
ÉtThas = Études Thasiennes
FdD = Fouilles de Delphes
FGrHist = Fragmente Griechischer Historiker
Gallia = Gallia: Fouilles et monuments archéologiques en France métropolitaine
GaR = Greece and Rome
Gazzetta = Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Jonie (Gazzetta Jonia)
Gephyra = Journal for the Ancient History and Cultures of the Eastern Mediterranean
Glotta = Glotta: Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache
Gnomon = Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft
GRBS = Greek, Roman and Byzantine Studies
Gymnasium = Gymnasium: Zeitschrift für Kultur der Antike und humanistische Bildung
Hellenica XI-XII = Robert, Louis. *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*. Vol. 11-12. Paris 1960
Hephaistos = Hephaistos: Kritische Zeitschrift zur Theorie und Praxis der Archäologie und angrenzenden Wissenschaften

- Hermes** = Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie
HESPERIA = Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens
Historia = Historia: Zeitschrift für alte Geschichte
Hormos = Ricerche di Storia Antica
HSCP = Harvard Studies in Classical Philology
HThR = The Harvard Theological Review
IC = Inscriptiones Creticae
ICS = Institute of Classical Studies
IEJ = Israel Exploration Journal
IG = Inscriptiones Graecae
in vivo = International Journal of Experimental and Clinical Pathophysiology and Drug Research
Iran = Iran. Journal of the British Institute of Persian Studies
Iraq = Iraq, published by the British School of Archaeology in Iraq
IstForsch = Istanbuler Forschungen
IstMitt = Istanbuler Mitteilungen
JAA = Journal of Anthropological Archaeology
JAAS = Journal of Archaeological and Anthropological Sciences
JARCE = Journal of the American Research Center in Egypt
JAS = Journal of Archaeological Science
JDAI/Jdl = Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
JEA = The Journal of Egyptian Archaeology
JHS = The Journal of Hellenic Studies (London)
JMA = Journal of Mediterranean Archaeology
JNES = Journal of Near Eastern Studies
JPGMJ = J. Paul Getty Museum Journal
JPR = Journal of Prehistoric Religion
JRGZM = Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums, Mainz
JRS = Journal of Roman Studies
Kadmos = Zeitschrift für vor- und frühgriechische Epigraphik
Karthago = Karthago: Revue d'archéologie africaine
KerChr = Κερκυραϊκά Χρονικά
Kernos = Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique
KLIO = Klio. Beiträge zur alten Geschichte
Kokalos = Kokalos: Studi pubblicati dall'Istituto di storia antica dell'Università di Palermo
Korkyra I = Korkyra, Band I. Der Artemistempel, Architektur, Dachterrakotten, Inschriften, Berlin
Ktéma = Ktéma: civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques
LGPN = P. M. Fraser, E. Matthews (eds), *A Lexicon of Greek Personal Names*
LIMC = Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
LSJ = H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *A Greek-English Lexicon*, 9th edition, 1987
MAAR = Memoirs of the American Academy in Rome
Man = Man A Monthly Record Of Anthropological Science
Marmora = International Journal for Archaeology History and Archaeometry of Marbles and Stone
MBAH = Marburger Beiträge zur antiken Handels-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte, vor Jahrgang 2009 Münstersche Beiträge zur antiken Handelsgeschichte
MDAI(A) = Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts. Athenische Abteilung
Mdl, Athenische Abteilung = Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts
MDOG = Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin
MedA = Mediterranean Archaeology
MÉFRA = Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité
Migne, PG = J. P. Migne, *Patrologiae Graecae Cursus Completus*
Mnemosyne = Mnemosyne. Bibliotheca Classica Batava
MonAnt = Monumenti antichi
MonPiot = Monuments et mémoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (Foundation E. Piot)
MusHelv = Museum Helveticum
NJbb = Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik
NSc = Notizie degli scavi di antichità
NumAntCl = Numismatica e antichità classiche: Quaderni ticinesi
Numen = Numen: International Review for the History of Religions
OGIS/OGI = Orientis Graeci Inscriptiones
OJA = Oxford Journal of Archaeology
OJSH = Open Journal for Studies in History
OIBer = Bericht über die Ausgrabungen in Olympia
OpAth = Opuscula Atheniensa
OpAthRom = Opuscula
Ostraka = Ostraka: Rivista di antichità
Para = D. Beazley, *Paralipomena: additions to Attic black-figure vase-painters and to Attic red-figure vase-painters* (second edition), Oxford 1971

Philologus = Philologus. Zeitschrift für klassische Philologie
Phoenix = Phoenix, journal of the Classical Association of Canada
PoDIA = Proceedings of the Danish Institute at Athens
Pólemos = Journal of Law Literature and Culture
PP = La Parola del Passato. Rivista di Studi Antichi
Prakt = Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
PraktAkAth = Praktika tes en Athenais Archaiologikes Hetaireias
Prometheus = Prometheus: Rivista quadrimestrale di studi classici
PZ = Prähistorische Zeitschrift
QI = Quaternary International
QL = The Classical Quarterly
QS = Oriental Studies (Boston)
QUCC = Quaderni Urbinati di Cultura Classica
RA = Revue archéologique
RdA = Rivista di archeologia
RDAC = Report of the Department of Antiquities, Cyprus
REA = Revue des études anciennes
REG = Revue des études grecques
RendPontAcc = Atti della Pontificia Accademia romana di archeologia
RhM = Rheinisches Museum für Philologie

RIDA = Revue Internationale des Droits de l'Antiquité
RIN = Rivista italiana di numismatica e scienze affini
RM = Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung
RN = Revue numismatique
RPhil = Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes
RSA Journal = The Royal Society for Arts
SEG = Supplementum Epigraphicum Graecum
SIG = Sylloge Inscriptionum Graecarum
Skyllis = Zeitschrift für maritime und Limnische Archäologie un Kulturgeschichte
SMEA = Studi micenei ed egeo-anatolic
SPRS = Società Romana e Produzione Shavistica, vol. I
StTroica = Studia Troica
Syria = Syria: Revue d'art oriental et d'archéologie
TAPA = Transactions of the American Philological Association
TAPhA = Transactions and Proceedings of the American Philological Association
ThesCRA = Thesaurus Cultus et Rituum Antiquorum
Topoi = Topoi. Orient-Occident
WorldArch = World Archaeology
Xenia = Xenia: Semestrade di antichità
ZfG = Zeitschrift für Geomorphologie
ZPE = Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

Περιεχόμενα

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	17
<i>Με τη ματιά ενός αιώνιου μαθητή</i>	19
<i>Βιογραφικό Σημείωμα</i>	22
Νικόλαος Χρ. Σταμπολίδης	
<i>The vanished Nuragic bronze boat from Siniscola-Bona Fraùle, Sardinia</i>	41
Fulvia Lo Schiavo	
<i>Δευτερογενείς καύσεις στο Δέλτα Φαλήρου: η αινιγματική Ταφή 923</i>	55
Ιουλία Λουρεντζάτου	
<i>Παραπλέοντας τις ανατολικές ακτές της Εύβοιας κατά τους Πρώιμους Ιστορικούς Χρόνους: νέα στοιχεία από την Κήρινθο και την Κεφάλα Σκιάθου</i>	69
Αλέξανδρος Μαζαράκης Αινιάν	
<i>Κρήτες τοξότες των γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων, εξοπλισμός και τακτικές μάχης. Μία σύντομη προσέγγιση</i>	87
Κωνσταντίνος Μάρκος	
<i>Οι ιεροί κήποι του Αδώνιδος στην Κύπρο και η τοπογραφία της λατρείας της Αφροδίτης στην Αθήνα</i>	101
Θεόδωρος Μαυρογιάννης	
<i>Μαρμάρινο τραπεζοφόρο με υποβασταζόμενο Διόνυσο από τη Γεωργιούπολη Χανίων</i>	117
Μιχάλης Μιλιδάκης και Χριστίνα Παπαδάκη	
<i>«Προς τους νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων» ο Μέγας Βασίλειος στις φιλοσοφικές σχολές των Αθηνών</i>	127
Ελένη Σπ. Μπάνου	
<i>Η τελευταία του Κυνικού Δημόνακτος και ο απόταφος Νίκος Καζαντζάκης</i>	143
Δημήτρης Μποσνάκης	
<i>Exakon's epigram from Itanos, Crete (IC III iv. 37): "Nothing to do with Orpheus?"</i>	159
Niki Oikonomaki	
<i>Τῶν ἐν τῇ μάχῃ τελευτησάντων... Ιδιαιτερότητες των ταφικών εθίμων για τους πεσόντες</i>	177
Σταυρούλα Οικονόμου	
<i>"The city beneath the city" 23 years on: the colossal female head from Amalias Avenue, Athens</i>	191
Olga Palagia	
<i>"Vieni, Athena, e poni la tua mano sul forno". Religione e superstizione in un'officina di vasai protoarcaica cretese</i>	197
(†) Dario Palermo	
<i>From stilus to style. The meaning of Style in ancient culture</i>	207
Eleonora Pappalardo	
<i>«Ο φύλακας στη σίκαλη». Ένας αμφορέας του Ζωγράφου του Νέσσου στο Δέλτα Φαλήρου</i>	215
Ιωάννης Παππάς, Στέλλα Χρυσουλάκη και Αλεξάνδρα Συρογιάννη	
<i>«Έλα, ύπνε μου, πάρε το». Το μοναδικό πήλινο μυκηναϊκό ειδώλιο βρέφους σε κλίνη από τη Συλλογή Βλαστού-Σερπιέρη στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο</i>	231
Κώστας Πασχαλίδης	
<i>Un animale "incompreso" su una phiale in argilla da Priniàs. Circolazione di modelli e produzione ceramica a Creta nell'età del Ferro</i>	249
Antonella Pautasso	
<i>Η «λατρεία των ερειπίων» ως μοχλός αναβίωσης και ανασύστασης κοινωνικών ομάδων στη μετανακτορική Κρήτη: το παράδειγμα της Οικίας Β της Ζάκρου</i>	261
Λευτέρης Πλάτων	

<i>Egyptian and Egyptianizing figurines from the Idaean Cave: an "Egyptian view" at the birthplace of Cretan Zeus.....</i>	273
Kyriakos Psaroudakis	
<i>Μαραθών: Επιτύμβια αγάλματα</i>	283
Μέλπω Ι. Πωλογιώργη	
<i>Τα πώματα των ρωμαϊκών αμφορέων της Δήλου της Ύστερης Ρωμαϊκής Δημοκρατικής Περιόδου και ο ρόλος των διαπραγματευτών στο εμπόριο κρασιού.....</i>	303
Δρ. Ελένη Ράπτη	
<i>Ο οχυρωματικός περίβολος της πόλης του Μενδολίτο (Αντράνο). Αρχαιολογικά στοιχεία και υποθέσεις σχετικά με την αρχαία πορεία του.....</i>	321
Salvatore Rizza	
<i>Μια νέα κεφαλή ερμαϊκής στήλης από την αθηναϊκή Αγορά.....</i>	335
Νικολέττα Σαραγά	
<i>Un piatto "rodio" nella Collezione Judica al Museo Archeologico di Palazzolo Acreide (SR).....</i>	349
Paolo Daniele Scirpo	
<i>Υφαντικά βάρη και σφονδύλια από το ιερό των Υρίων στη Νάξο</i>	353
Ευαγγελία Σημαντώνη-Μπουρνιά	
<i>«Θαμμένοι στον Ποταμό». Σωστική ανασκαφή στον Ξεροπόταμο Αγίου Νικολάου.....</i>	369
Χρύσα Σοφριανού	
<i>Άνθρωποι και νοήμονες μηχανές στην ελληνική μυθολογία και την τέταρτη βιομηχανική επανάσταση.....</i>	383
Γεώργιος Στείρης	
<i>Ο αρύβαλλος Peytel (Paris, Musée du Louvre: CA2183) και η «Ιπποκρατική ιατρική» πριν τον Ιπποκράτη</i>	397
Μανόλης Ι. Στεφανάκης και Γεώργιος Σαμώνης	
<i>Ήράκλειον. Πόλις ή πολισμάτιον;.....</i>	415
Βασιλική Συθιακάκη	
<i>Ένα αμφιλεγόμενο κυκλαδικό ειδώλιο από μόλυβδο στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας.....</i>	439
Πέγκυ Σωτηρακοπούλου και Γεώργιος Κούρος	
<i>Μία πρόταση ερμηνείας της επιγραφής]ΙΔΩΡΑ από τις Κουκουναριές Πάρου.....</i>	463
Ελένη Τζιλιγκάκη	
<i>Personae creticae in the Homeric Hymns to Demeter and Apollo</i>	479
Yannis Tzifopoulos	
<i>Eretria: A residential quarter of the Roman Period</i>	489
Petros Themelis	
<i>Ομηρικοί ήρωες σε νομισματικές εκδόσεις.....</i>	503
Δρ Δήμητρα Ι. Τσαγκάρη	
<i>Αγγεία κλασικών και ελληνιστικών χρόνων από τη Συλλογή του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Ρεθύμνου: τα αρυβαλλοειδή ληκύθια και οι κάνθαροι.....</i>	509
Νίκη Τσατσάκη	
<i>Ο Στυλιανός Αλεξίου ως έφορος αρχαιοτήτων. Στοιχεία από το ιστορικό αρχείο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.....</i>	529
Μεταξία Τσιποπούλου	
<i>Thoughts on the Panathenaic Hecatomb</i>	559
Panos Valavanis	
<i>The gravestone of a worshiper of Isis.....</i>	575
Emmanuel Voutiras	
<i>Ο Wolfgang von Goethe και τα αττικά επιτύμβια γλυπτά.....</i>	587
Ελένη Walter-Καρύδη	
<i>Κατάγια οικήματα στη Ρόδο</i>	601
Μελίνα Φιλήμονος-Τσοποτού	

Un piatto “rodio” nella Collezione Judica al Museo Archeologico di Palazzolo Acreide (SR)

Paolo Daniele Scirpo

Abstract

In the Judica Collection, which is located in the Archaeological Museum of Palazzolo Acreide (Syracuse), a dish in Wild Goat Style is exhibited. In this short paper, brief considerations are formulated on the ceramic artefact, which testify on the one hand the vastness of Baron Judica's collecting interest, on the other hand the richness of the Sicilian territory of ceramic evidence of Aegean origin.

Alla ricerca di un tema che potesse essere adatto quale umile omaggio alla persona ed allo studioso Stampolidis, sono incappato casualmente in uno dei suoi primi contributi, dedicato proprio ad un cratere siceliota ed apparso in greco nella rivista *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα ἐξ Αθηνών*¹. Così, per analogia, ho pensato di offrire alcune osservazioni su un'esemplare ceramico della madrepatria conservato in Sicilia, nel Museo Archeologico di Palazzolo Acreide, in provincia di Siracusa².

Gabriele Judica e la sua collezione archeologica

Agli inizi del XIX secolo il risveglio culturale di Palazzolo fu indelebilmente segnato dalla figura del barone Gabriele Judica³ (fig. 1). Spinto da sincero amore per le patrie memorie, spese tutta la sua ingente fortuna per finanziare e dirigere i primi scavi archeologici sia sull'*Acremonte* (dove aveva sede l'antica *Akrai*) che nelle necropoli circostanti⁴.

Fig. 1. Ritratto di Gabriele Judica, opera di Giuseppe Politi (Judica 1819).

1 Σταμπολίδης 1982.

2 Voglio in questa sede ringraziare il Comitato organizzatore, nella persona del prof. Manolis Stefanakis, per avermi invitato a partecipare a questa iniziativa. Sono grato all'amica e collega, dott.sa Rosa Lanteri, per la concessione della documentazione fotografica del vaso. Ringrazio infine, Anita Leontopoulou-Volterou per il prezioso aiuto ed il sostegno offertomi generosamente fin dal principio della nostra amicizia.

3 Sull'albero genealogico del barone sulla base degli atti di Stato civile, cfr. Salvatore Caligiore, in https://www.academia.edu/35419071/Albero_genealogico_Gabriele_Judica_ricavato_dagli_atti_di_stato_civile (data di accesso: 29/5/2022).

4 Su Akrai, cfr. Scirpo 2015 e da ultimo Scirpo 2018-19.

Fig. 2. Palazzolo Acreide, Museo Archeologico "Gabriele Judica" (foto Autore).

Come diretta conseguenza degli scavi (e degli acquisiti da tombaroli locali) fu la creazione nelle sale del suo palazzo posto in pieno centro del paese di un piccolo Museo dove esporre la sua collezione archeologica⁵. Sebbene quest'ultima non fosse né la prima, né l'unica a Palazzolo, fu comunque messa generosamente a disposizione dei famosi visitatori stranieri che giungevano in Sicilia per visitarne le bellezze artistiche e naturali.

La difficile situazione economica delle sue finanze però, non solo diede fine agli scavi ma a causa di sciocche rivalità fra intellettuali che in quel periodo si andavano mutando in burocrati dell'apparato statale borbonico, Judica fu costretto a difendere con le unghie e coi denti il suo operato e proteggere la sua collezione dal pericolo di sequestro. Ciò avvenne proprio alla sua morte (1835), rendendo molto difficile la situazione per Cesare, nipote e figlio adottivo (e come tale,

erede universale). Una svolta positiva si ebbe anni dopo, con Gaetano Judica, erede del precedente, che riuscì a sbloccare la collezione ed arricchirla con l'acquisto di quella in mano alla famiglia Ferla. Come si evince poi nel testamento depositato prima della sua morte (1931), gli eredi ricevettero a testa una sua parte: ad Aurelio il primogenito, sette noni, ed altri due figli, Cesare e Rosetta, i rimanenti due noni⁶.

Il c.d. piatto "rodio"

Proprio dalla quota della collezione ereditata da Cesare Judica e dopo anni di trafale burocratiche, di recente tornata alla fruizione pubblica, proviene il reperto ceramico in esame, esposto fra le vetrine del Museo Archeologico, intitolato alla benemerita figura del barone Judica (fig. 2).

Trattasi di un piatto su piede ad anello (in vetrina esposto come "rodiense")⁷ che al momento del ritrovamento, fu probabilmente ridotto in frammenti dal piccone, come si evince dalle schegge mancanti al centro, e ricolato senza però essere ripulito ed adeguatamente restaurato.

Il reperto d'argilla di un colore bruno, presenta un corpo basso, bordo piatto sul quale sono stati praticati due buchi.

Tenui sono infatti le tracce della decorazione dipinta, che a stento si percepisce ad occhio nudo.

Sul lato esterno del vaso (fig. 3), si possono distinguere, partendo dall'esterno in senso orario: una teoria di animali (una pantera che azzanna un cinghiale, un cigno, un leone, una capra pascente), intervallata da motivi floreali e geometrici (rosette incise e punti). Fra gli animali appare forse una figura antropomorfa (Potnia theron). Nella zona sottostante una serie di cerchi concentrici, tra i quali è tracciato un motivo a zig zag obliquo. Al centro, sul fondo del vaso, un motivo a spirale con sei punti, simile ad un esemplare rinvenuto a Thasos⁸ (fig. 4). Sul lato interno, il più rovinato (fig. 5), si intravede una serie di linee concentriche sul bordo del piatto, e qualche motivo floreale.

5 Sulla figura di Gabriele Judica e la storia della sua collezione, cfr. Agnello 1965; Lombardo 1998; Dibartolo 1996-2004; Musumeci 2008 e da ultimo Scirpo (forthcoming).

6 Cfr. Dibartolo 1996-2004, 129.

7 Collezione Judica, nel Museo Archeologico di Palazzolo Acreide, n. inv. 2469/85403. Dimensioni: cm 3,5 (h), 30,5 (diam.).

8 Cfr. Salviat 1978, figg. 1-2.

Fig. 3. Piatto (*dish*) ad anello: superficie esterna (© Regione Siciliana-Assessorato ai Beni Culturali ed Ambientali: Parco Archeologico e Paesaggistico di Siracusa, Eloro, Villa del Tellaro ed Akrai).

Fig. 4. Piatto (*dish*) ad anello: superficie esterna. DaThasos (Salviat 1978).

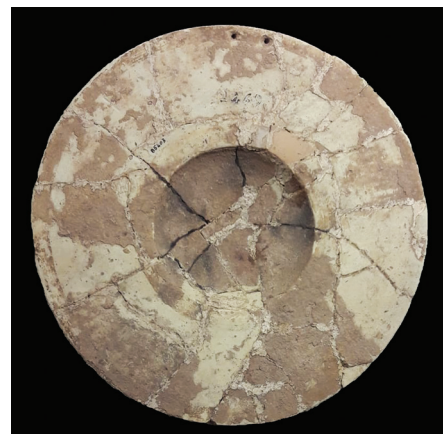

Fig. 5. Piatto (*dish*) ad anello: superficie interna (© Regione Siciliana-Assessorato ai Beni Culturali ed Ambientali: Parco Archeologico e Paesaggistico di Siracusa, Eloro, Villa del Tellaro ed Akrai).

Sulla base di questa prima lettura (fig. 6), il vaso appartiene probabilmente al gruppo del tardo *Wild Goat Style*, la cui produzione dovrebbe collocarsi nell'area Nord della Ionia, intorno al terzo quarto del VII secolo a.C. e che si diffuse nel Mediterraneo in età orientalizzante⁹.

Ma il dato più interessante, oggi purtroppo sfuggente, sarebbe quello di conoscere la sua esatta provenienza. Sfortunatamente, non vi sono cenni del vaso né negli scritti di Judica, né negli elenchi dei materiali stilati in seguito. Come detto, la maggior parte dei pezzi della collezione che il barone Judica aveva raccolto con tanto amore proveniva dai suoi scavi ad Akrai (ma si è venuto a conoscenza di altri suoi scavi anche in altre località della Sicilia, per esempio nel sito della villa romana nei pressi di Piazza Armerina fra il 1820 ed il 1821)¹⁰ e dagli acquisti fatti dai tombaroli. Come detto, Gaetano Judica era entrato in possesso, comprandola, anche della collezione della famiglia Ferla in cui la maggior parte dei reperti raccolti provenivano dai terreni di loro proprietà a Grammichele, sul Monte Casale (*Kasmenai*) ed a Lentini. Nulla inoltre, vieta di pensare che il vaso sia stato acquistato da qualcuno dall'area di Gela, dove la presenza di ceramica greco-orientale è attestata con frequenza¹¹. Ma se il vaso fosse stato invece rinvenuto dal barone Judica ad Akrai, allora esso potrebbe essere arrivato da Siracusa.

Lungi dall'aver rivelato ogni particolare sulla sua provenienza, il reperto comunque sia, rimane un'attestazione importante che si unisce al già vasto gruppo di ceramiche di origine orientale rinvenute in Sicilia¹².

Fig. 6. Schizzo della superficie esterna (disegno Autore).

9 Schiering 1957; Καρδαρά 1963; Cook e Dupont 1998; Kerschner e Schlotzhauer 2005.

10 Cfr. Distefano 2009, 15, nota 3.

11 Orlandini 1978; Ingoglia 2006.

12 Lentini 2008; Pautasso 2009.

Bibliografia

Agnello 1965: G. Agnello, "Gabriele Judica e le fortunate vicende del suo museo". *Archivio Storico Siracusano* 11: 78-136.

Cook e Dupont 1998: R. M. Cook e P. Dupont, *East Greek pottery [Routledge readings in classical archaeology series]*, London-New York: Routledge.

Dibartolo 1996-2004: L. Dibartolo, "Gabriele Judica: lampadoforo del passato". *Studi Acrensi* 3: 119-150.

Distefano 2009: S. Distefano, *Palazzolo Medievale. La rocca di Castelmezzano e i suoi Signori*, Caltagirone: Di Pasquale Editore.

Ingoglia 2006: C. Ingoglia, "La più antica ceramica in Wild Goat Style da Gela". *Sicilia Antiqua* 3: 19-38.

Judica 1819: G. Judica, *Le antichità di Acre scoperte, descritte ed illustrate dal Barone Gabriele Judica*, Messina: Tipografia Pappalardo.

Καρδαρά 1963: Χρ. Καρδαρά, *Ροδιακή αγγειογραφία [Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, 49]*, Αθήναι: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

Kerschner e Schlotzhauer 2005: M. Kerschner e U. Schlotzhauer, "A New Classification System for East Greek Pottery". *Ancient West & East*, IV, 1: 1-56.

Lentini 2008: M. C. Lentini (a.c.d.), *Vasi del Wild Goat Style dalla Sicilia e dai musei europei: catalogo della mostra, Gela, Museo archeologico regionale, 27 aprile-21 maggio 2006, Bochum, Kunstsammlung der Ruhr-Universität, 30 maggio-15 luglio 2006*, Siracusa: Arnaldo Lombardi Editore.

Lombardo 1998: L. Lombardo, "Gabriele Judica e gli scavi di Acre". *Archivio Storico Siracusano*, s. III, 12: 169-214.

Musumeci 2008: M. Musumeci, "Gabriele Judica, le sue ricerche e la collezione Judica". In A. Crispino and A. Musumeci (a.c.d.), *Musei nascosti. Collezione e raccolte archeologiche a Siracusa dal XVII al XX secolo. Catalogo della mostra (Siracusa, 6 dicembre 2008-15 febbraio 2009)*, Napoli: Electa, 35-41.

Orlandini 1978: P. Orlandini, "Ceramiche della Grecia dell'Est a Gela". In *Les Céramique de la Grèce de l'est et leur diffusion en Occident (Centre Jean Bérard-Institut Français de Naples, 6-9 juillet 1976)*, Paris-Naples: Centre National de la Recherche Scientifique-Centre Jean Bérard, 93-98.

Pautasso 2009: A. Pautasso, *Stipe votiva del Santuario di Demetra a Catania. 2: La ceramica greco-orientale [Studi e materiali di archeologia greca, 9]*, Catania: Consiglio nazionale delle ricerche-I.B.A.M.

Salviat 1978: F. Salviat, "Le céramique de style chiote à Thasos". In *Les Céramique de la Grèce de l'est et leur diffusion en Occident (Centre Jean Bérard-Institut Français de Naples, 6-9 juillet 1976)*, Paris-Naples: Centre National de la Recherche Scientifique-Centre Jean Bérard, 87-92.

Schiering 1957: W. Schiering, *Werkstätten orientalisierender Keramik auf Rhodos*, Berlin: Gebr. Mann.

Scirpo 2015: P. D. Scirpo, "Akrai/Acrae. A selected bibliography (1558-2015)". In R. Chowanec (ed.), *Unveiling the Past of an ancient town. Akrai/Acrae in South-Eastern Sicily*, Warsaw: Institute of Archaeology-University of Warsaw, 327-362.

Scirpo (forthcoming): P. D. Scirpo, "Birth, Development, Disintegration and Conservation of an Archaeological Collection: The Case of Judica Collection at Palazzolo Acreide (Syracuse)". In R. Chowanec (ed.), *"The Past has a Future": Proceedings of an International Congress organised for the 100 years of Archaeology at University of Warsaw (Warsaw, 9th-13th December, 2019)*, Warsaw: University of Warsaw-Institute of Archaeology.

Σταμπολίδης 1982: Ν. Σταμπολίδης, "Σκίρτος: Παρατηρήσεις στον σικελικό κρατήρα 9341". *AAA* XV,1: 143-151.

Sitografia

Caligiore, S. 2017. Albero genealogico di Gabriele Judica https://www.academia.edu/35419071/Albero_genealogico_Gabriele_Judica_ricavato_dagli_Atto_di_stato_civile (data di accesso 17/7/2022).

Scirpo, P. D. 2018-19. *Άκραι. Η διαχρονική εξέλιξη μίας μικρής πόλεως της Σικελίας*. Αθήναι, ΕΚΠΑ https://arch.uoa.gr/fileadmin/arch.uoa.gr/uploads/metaptyxiakes_spoudes/metadidaktorika/scirpo_paolo_daniele_2019 (data di accesso 17/7/2022).

